

FEISZT GYÖRGY

MINDSZENTY JÓZSEF ÖLBÓN

ISMERETLEN TÖRTÉNETI ADATOK A PLÉBÁNIA HISTORIA DOMUSÁBAN

Arómai katolikus püspökségek egyházme-
gyei szabályzata a plébánosok számára előírja a „historia domus” vezetését. A rendszerint egyetlen példányban készülő plébániai „háztörténetek” értéke egyediségükben és erősen szubjektív voltukban jelentkezik. Bennük ugyanis nemcsak naplószerű bejegyzések, a plébánia történéseinek leírásai, hanem az adott település életében bekövetkező eseményekkel kapcsolatos személyes megfigyelések, kommentárok is rögzültek, ami a plébániák historia domusait egyrészt a helytörténetírás megkerülhetetlen forrásává teszik, másrészt, adott esetben, mint látni fogjuk, segíthetik országos történések jobb megértését is.

A historia domusok sajnos sok plébánián elkallódtak, de a meglévők, minden szubjektivitásuk és hiányosságuk ellenére, a falutörténetek alapkövének tekinthetők.¹ Az ölbői plébánia historia domusa szerencsére fennmaradt.² Vezetését 1936-tól az a Kóbor István végezte, aki 1887 karácsonyán egy kisbirtokos gyermekeként Terestyénjákfán született.³ 1907-ben érettségizett a Szombathelyi Premontrei Gimnáziumban. Szemináriumi tanulmányai után 1912. július 9-én Mikes János püspök szentelte pappá. Kemenesmihályfai, répceszentgyörgyi és kőszegszerdahelyi káplánkodás után 1921–22-ben hittanár volt a Szombathelyi Leányliceumban, majd a Női Felsőkereskedelmi Iskolában.⁴

Kóbor pályája a nála öt évvel fiatalabb Pehm (Mindszenty) Józseffel⁵ párhuzamosan haladt. Már a Premontrei Gimnázium Önképzőkörében, majd a Szombathelyi Szemináriumban is ismerték egymást, pappá szentelésükre 3 év különbséggel került sor. Életútjukat azonban nemcsak a Szombathelyi Egyházmegyében végzett kápláni, hittanári, majd plébániai szolgálatuk, hanem harcosan keresztény világnézetük, a szegények és elesettek érdekét képviselő magatartásuk, továbbá a diktatúrákkal való szembehelezkedésük is hasonlatossá teszi.

- 1 KISS Mária: A plébániai levéltárakról. In: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, 1992. 2. sz. 19–23. old.
- 2 Nagy-Ölbő plébánia története 1885. július 19–; kötete a község lelki gondozását ellátó Rábatyti plébánia irattárában
- 3 1887. december 20. A település neve 1928-ban Jákfára változott.
- 4 GÉFIN Gyula (szerk.): A szombathelyi egyházmegye története. 3. köt. Történelmi névtár. Szombathely, 1935. 200. old.
- 5 Pehm József 1942-ben magyarosított, amikor nevét szülőfalujára utalva Mindszentyre változtatta.

Kóbor István a Zala megyei Kerkaszentmiklós plébánosaként elsősorban a Mindszenty által 1918-ban alapított, Zalaegerszezen megjelenő *Zalamegyei Újság* című napilapban, de más fórumokon is közzétett cikkekben fogalmazta meg a szociális érzékenységet mutató hitvallását.⁶ Szót emelt a kis falvakban élők érdekében a mezőgazdasági kishaszonbérletről szóló polémiában,⁷ karakteresen fogalmazta meg álláspontját a munkanélküliek nehéz sorsa miatt,⁸ és ha kellett, határozottan foglalt állást lokális kérdésekben, pl. a kerkaszentmiklósi gyógyszertár megnyitása ügyében.⁹ Élesen támadta a szociáldemokraták választási programjának az egyházi vagyon eltörléséről, kiváltképp a felekezeti iskolák megszüntetéséről szóló passzusait,¹⁰ de címoldalon tiltakozott a Gömbös-féle „nemzeti munkaterv” felekezeti iskolákat sújtó házadója ellen is.¹¹

1935-ben Grósz József, a Szombathelyi Egyházmegye püspöke Kerkaszentmiklósról az ölbői plébániára helyezte át. Kóbor István a dispoziációt követően itt is nagy energiával látott munkához. Nevéhez fűződik a község templomának bővítése. Az építkezés során 1936. május 16-án az átalakítást végző Zsolnai Mihály sárvári építőmester emberei az épület hátsó falában egy mesterséges üreget találtak. A rejtekhelyről egy klasszikus időkapszula, viasszal gondosan lepecsételt üvegpalack került elő. Kóbor István „Historia domus”-ban leírt tudósítása szerint: „... a kapszulában találtak 1848–1851 között vert magyar és osztrák krajcárokat, továbbá egy-egy számjelzés nélküli, ezüstből ill. aranyból készült „Patrona Hungariae” feliratú érmet, és előkerült egy fekete-sárga zsinórral összekötött irattekercs is. A „kései utódoknak” szánt emlékiratot Gaál Sándor nagyölbői plébános 1858. április 24-én fogalmazta meg. Szövegéből kegyes intelmeken túl építéstörténeti adatok is kiderültek. A „már 1758-ban rossz állapotúnak mondott ölbői Szent Miklós tiszteletére szentelt anyateplom az idő és az elemek viszontagságaitól roncsolva összedűlni indulván, Szentgyörgyi Horváth László és Ödön a plébánia kegyurai őseik keresztény buzgalmát követve híveik kézi és szekerzési munkájának hozzájárulásával, ugyanazon a helyen egy új és tágasabb templomot kezdtek építeni” – szól a korabeli beszámoló.

A község egyháztörténete szempontjából etalon értékű, a középkori templomépület mai formájának létrejöttét pontosan dokumentáló tudósítást nem lehet eléggé méltatni, de Kóbor István érdeklődése a mindennapok más történéseire is kiterjedt. A keresztény világnézetet veszélyeztető ideológiákkal szembeni fellépés ügyében Mindszentyvel való együttműködése Ölbőre kerülése után is folytatódott. A keresztény elveket nyilvános fórumokon és publikációkban szervenélyesen képviselő két pap az 1930-as években kibontakozó szélsőjobboldali, majd nyíltan náci politikai megnyilvánulásokkal való szembenállás terén talált igazán egymásra.

A legitimista nézeteit napilapjában nyíltan valló Mindszenty Zalaegerszeg plébánosaként már a „királypuccsok” kapcsán vállalta a politikai konfliktust Tarányi Ferenc zalai főispánnal, ahogy később a Magyar Nemzeti Szocialista Párt nyugat-magyarországi zászlóbontásakor is keresetlen szavakkal ostorozta a szélsőjobboldali politikai formációt és annak vezérét.¹²

6 *Zalamegyei Újság*, 1931. jún. 12. 1. old. (továbbiakban: ZÚ)

7 ZÚ, 1931. okt. 1. 1. old és okt. 7. 2. old.

8 ZÚ, 1931. okt. 8. 2. old.

9 *Gyógyszerészeti Közlöny*, 1932. febr. 7. 2. old.

10 ZÚ, 1931. dec. 5. 2. old.

11 ZÚ, 1933. jan. 29. 1. old.

12 ZÚ, 1937. okt. 6. 1. old.

A párt egyik vezetőjéhez, Festetics Sándor grófhhoz intézett felhívására reflektálva Kóbor István a *Vasvármegye* hasábjain közzétett nyílt levelében ezeket írta: „Ismerek nyilas községet, ahol a vezér legbizalmasabb embere, »testvérje« ötöd magával heteken keresztül gyűjti a tagokat kis haszonbérleti szövetkezésbe ..., hogy a vezér községben fekvő ezerholdas birtokát bére veszi és kiosztja számukra..., de csak azoknak a nyilasoknak, akik tagsági díjukat visszamenőleg befizetik ... a szóban forgó birtok bérelte azonban csak három év múlva jár le. A rongyoskodó sokgyermekes testvérek zsebéből így vétett pengők... Dégre kerülnek... és ebből fizetik a párt kiadásait...”¹³

Nem kétséges, hogy az Ölbön folyó nyilas pártszervezés részleteiről Kóbor plébánosnak közvetlen tapasztalatai és információi voltak.¹⁴

Az ölbői historia domusban évről évre sorjáznak az elsőáldozások, a bérmlások eseményeiről szóló bejegyzések, de megtalálhatjuk benne az ölbőiek 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszuson való részvételéről és természetesen Kóbor István ezüstmiséjéről szóló beszámolót is. A háborús évek első bejegyzése így szól: „1944. augusztus 4-én magas vendégeim voltak oszonnán. Gróf Mikes János érsek, Mindszenty József veszprémi püspök, Dr. Székely László kőszegi esperes plébános és Dr. Werner Alajos zeneakadémiai tanár”.

Azt gondoljuk, hogy egy falusi plébánián két főpap egyidejű megjelenése nem tartozik a mindennapi események közé. Épp ezért meglepő, hogy a neves vendégek látogatásának céljáról, az ott elhangzottakról Kóbor István a tényközlésen kívül semmilyen információt sem ad. Több mint valószínű, hogy a Kóbort váratlanul érő ölbői vizit Mindszenty részéről a régi barátoknak szóló, alkalom szülte gesztus volt. A veszprémi püspök vasi látogatásának okára Székely László 2015-ben megjelent naplószerű emlékiratának egyik utalása ad magyarázatot. „Báró Apor kispaptársam volt, azóta is többször találkoztunk... legutóbb Répcseszentgyörgyön, ahol a három főpap: ő, Mikes püspök és Mindszenty adtak találkát politikai tervek megbeszélésére, főképp az üldözött zsidók érdekében”¹⁵

Az ölbői historia domus így folytatódik: „1945. február 25-én meglátogatott Gróf Mikes János érsek úr. Titkot bízott rám. A répcseszentgyörgyi kastélyban volt egy régi német tiszt ismerőse Brassóból, akinek segítségével Mindszenty József veszprémi püspököt meg akarta szabadítani a soproni fogságból, mert élete veszélyben volt, hogy az oroszok közeledtével a németek magukkal hurcolják, s tűzvonalba kerül. A tervbe beleegyeztem a legnagyobb készséggel, bár rám nézve is kockázatos volt. Nálam mint „káplán” szerepelt volna, vagy egyáltalán nem mutatkozott volna. A szöktetésre minden el volt készítve. Hozzátartozóimat esküvel köteleztem volna a hallgatásra. Már vártam a »káplánt« mikor menjek eléje gyalog a pófai útra, ahol az autóból kiszáll, de március 19-én Gróf Mikes érsek úrtól megtevévesztően, Józsefnek nevezve, a következő értesítést kaptam nyílt lapon postán: Kedves József, ma névnapodon megemlékeztem rólad. Káplán jövedele bizonytalan, azért ne várjad a segítséget. Szeretettel áld atyád + János k. c. érsek. Március 25-én személyesen érdeklődtem Gróf Mikes érsek úrnál a káplán elmaradásának okáról s azt felelte Svoly Lajos püspök fogolytársát nem akarja elhagyni, vállalja vele a további sorsot.”¹⁶

13 Egyértelmű utalás az Ölbön lezajlott nyilas szervezkedésre. In: *Vasvármegye*, 1937. okt. 10. 2. old.; *Magyarság*, 1937. okt. 13. 3. old.

14 *ZÚ*, 1937. okt. 16. 1–2. old.

15 Kőszegi krónika, 1938–1952. Székely László apátplébános feljegyzései. Szombathely, 2015. 309. old.; ld. még Bakó Balázs: Személyek és példaképek Pehm József szombathelyi egyházmegyés korszakából. In: *Vasi Szemle*, 2015. 5. sz. 739. old.

16 Ez három nappal a vörös hadsereg répcseszentgyörgyi bevonulása és Mikes János halála előtt történt.

Mindszenty József zalaegerszegi plébánost XII. Pius Pápa 1944. március 4-én nevezte ki veszprémi püspökké,¹⁷ aki főpásztori munkásságát csak Magyarország német megszállása után tudta megkezdeni. Templomaiban ő is felolvastatta a Sztójai kormányhoz eljuttatott pásztorlevelet, amelyben a püspöki kar a zsidók gettóba zárása ellen tiltakozott.¹⁸

Horthy Miklós második világháborúból való 1944. október 15-i gyermekugrási kísérlete után hazánk történelmének egyik legsötétebb időszaka – ahogy Mindszenty fogalmazott, a „nyilaskeresztes terror” következett.¹⁹

Mindszenty Józsefet, miután a katolikus püspöki karnak a Dunántúl hadművelési területére nyilvánítását ellenző memorandumát 1944. október 31-én Szőlősi Jenő nyilas miniszterelnök helyettesnek átadta, Veszprémben letartóztatták és a sopronkőhidai börtönbe zárták. Az ezt követő eseményekről a bíboros így írt emlékirataiban: „az év utolsó napjaiban egyre érkeztek Kőhidára új fegyencek, hogy ezeknek helyet tudjanak adni, minket az őrizetünkre rendelt csendőrökkel együtt átszállítottak az Isteni Megváltó Leányai soproni anyaegyházába. Itt fegyházi őrizet alatt álltunk, de mégis a jó nővérek gondot viselhetek reánk. Néhány nap múlva január első napjaiban két új fogolytársat kaptunk: Shvoy Lajos székesfehérvári püspököt és fivérént Shvoy Kálmán tábornokot. A főpásztort azért vették őrizetbe, mert nem engedte meg, hogy papjai a templomi szószékeken beszézhessenek beszédeikbe a nyilasok által megfogalmazott részleteket. A fogságban igen meleg barátságot kötöttem Shvoy püspökkel, aminek később is nagy hasznát vettem.

Igen megörültem, amikor március közepe táján felkeresett volt püspököm, atyai barátom gr. Mikes János, aki a közeli Répceszentgyörgyön élt nyugalomban. Azzal jött, hogy szökjem kelet felé és így mentsem meg veszélyben forgó életemet. Az értem aggódó jóindulatú terv elől azzal tértem ki, hogy semmiképpen – még életem árán sem – adhatom magamat önként a bolsevisták kezébe, mert ők az életmentésért később szolgálatokat követelnének tőlem. Egy püspök pedig csak az általa képviselt ügy elárulásával lehetne lekötöztetve a kommunizmusnak. Így kellett érvelnem az ő aggódó jóakarató tanácsára – hiszen én mára két háború között nagyon is tisztában voltam a kommunizmus mivoltával és célkitűzéseivel, mind nemzeti, mind egyházi vonalon. Mikes lehangoztan ment el, mert ő azt gondolta – a nyugati rádióknak hitelt adva – hogy a Szovjet rendszer megszélidült, s így nem jelent már Egyházra és nemzetre igazi veszélyt.”²⁰

„Csalódottan kellett elbocsátanom volt püspökömet, atyai barátomat. A pót-fegyházban találkoztam vele utoljára, két hét múlva halott volt. Halálát feltehetően hamis reményéből való felocsúdása okozta. Amikor a falut, amelyben élt elérte a szovjet katonaság... meglátta az emberségéből kivetkőzött hordát, szívéhez kap és... holtan össze esik.”²¹

Mindszenty József április 20-án indult haza soproni fogságából, és két napos út után Herendtől gyalogolva érkezett Veszprémbe, kifosztott székvárosába.²² Grósz József rangidős püspök megbízásából ő fogalmazta a katolikus püspöki karnak a „nemzet és az egyház tragikus helyzetéről” szóló, május 24-én keltezett körlevelét, amelyben külön megemlékezett Apor Vilmos győri püspök és Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek haláláról.²³

17 MINDSZENTY József: Emlékirataim. Toronto, 1974. 32. old.

18 Uo. 37. old.

19 Uo. 39. old.

20 Uo. 50. old.

21 Uo. 52. old. Mikes püspök halálának napja 1945. március 28.

22 Uo. 59. old.

23 Uo. 64–65. old. Apor Vilmos 1945. április 2-án, Serédi Jusztinián 1945. március 29-én hunyt el.

A veszprémi püspök mindenre kiterjedő figyelmét jól jellemzi Kóbor Istvánnak az ölbői historia domusba írt bejegyzése: „1945. június 17-én a következő levelet kaptam a veszprémi püspöktől. »Köszönöm készségedet, hogy oly nehéz káplánt is kész voltál vállalni, gondolom nem mindenki vállalta volna...«” – vagyis Mindszenty a romokban heverő országban tapasztalt kaotikus politikai helyzet, egyházát ért csapások, az emberi tragédiák és tragikus társadalmi viszonyok közepette sem feledkezett meg senkiről, így az ölbői plébánosról sem, aki őt személyes bajában kész lett volna segíteni.